K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, 2000. ss. 77-96

Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme

İbrahim Güran YUMUŞAK[*]
Mahmut BİLEN[**]

Giriş

Keynes, bilinen eserinin[1] ilk sayfalarında, Ricardo'nun kötümser nüfus teorisinin yazarı Maltus'a göndermiş olduğu bir mektuptan söz etmektedir[2]. Adı geçen mektubun bir yerinde Ricardo şöyle demektedir. "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise bu bilim, bu refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşılacağını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım."

Gelir dağılımı, insanlık tarihinde hep bir sorun olarak var ola gelmiştir. Fakat bu sorun, son bir kaç yüzyıldır varlığını daha çok hissettirmiştir. Modern çağlarda ekonomi biliminin insanlığa sunduğu ekonomik optimizasyonlar, göz ardı edilen gelir dağılımı sorunu hakkında çok fazla bir şey önerememiştir. Örneğin liberal piyasa ekonomisi, gelirin adil dağıtılması konusunda, ekonomik büyümenin sağlanması konusunda olduğu gibi iyi bir çözüm ortaya koyamamıştır. Nitekim gelirin adil dağıtılamaması, alternatif sistem önerisinin veya XX. yüzyılın ikinci yarısında sosyal refah devleti anlayışının meydana gelmesinde en büyük rol sahibi olmuştur. Bu bakımdan, ürettikleri refahın, kabul edilebilir bir biçimde bölünmesi her ülke için üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Adil gelir dağılımının sağlanmasına yönelik olarak çeşitli politikalar önerilmektedir. Çalışmamız gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olarak sadece beşeri sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Bu anlamda öncelikle Türkiye'deki gelir dağılımı problemi ve oluşmasındaki sebepler ele alınacak daha sonra ise bu problemin çözümünde beşeri sermaye yatırımlarının etkileri tartışılacaktır.

I. Türkiye'de Kişisel ve Fonksiyonel Gelir Dağılımının Görünümü

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir. Gelirin fertler, aileler ve çeşitli tüketici birimler arasında bölünmesine kişisel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımına ise fonksiyonel gelir dağılımı denir. Genelde iktisat teorisinde gelir dağılımı, birincil gelir dağılımı çerçevesinde ele alınmıştır. Birincil gelir dağılımı fonksiyonel gelir dağılımı, ikincil gelir dağılımı ise bireysel gelir dağlımı olarak ifade edilmektedir. Araştırmamızın bu kısmında öncelikle ülkemizde kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımın son durumu analiz edilecek ve bu analiz çerçevesinde gelir dağılımının bozulmasında veya düzelmesinde etkili olan sebepler üzerinde durulacaktır.

A. Kişisel Gelir Dağılımı

Ülkemizde ilki 1963'de olmak üzere, daha ziyade kişisel gelir dağılımının gelişimin gözlenmesi için çeşitli kurumlar tarafından birçok gelir dağılımı araştırması yapılmış veya yaptırılmıştır. Bu araştırmalarda, gerek değişik yöntemler kullanılması, gerekse değişik kurumlar tarafından yapılması sebebiyle kapsamları belli ölçüde birbirlerinden farklılıklar göstermektedir[3].

---

[*] Dr. Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
[**] Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

[1] Keynes, J. Maynard, **İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çeviren: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul ,1980, s.2

[2] Keynes, her ne kadar eserinin ilk sayfalarında gelir dağılımı konusuna önem atfedecek bir göndermeyle başlıyorsa da gerçekte gelir dağılımı konusuyla ayrıca ilgilenmediği bilinmektedir.

[3] İfade edilen araştırmaların yöntemleri konusu bu araştırmanın kapsamını aşmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için bak: Özmucur, Süleyman, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, Mart 1996.

Tablo 1. Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının % 20 'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Gelir Grupları	1963 DPT 1	1968 DPT 2	1973 DPT 3	1986 TÜSİAD 4	1987 DİE 5	1994 DİE 6
En düşük % 20	4,5	3,0	3,5	3,9	5,2	4,9
2. % 20	8,5	7,0	8,0	8,4	9,6	8,6
3. % 20	11,5	10,0	12,5	12,6	14,0	12,6
4. % 20	18,5	20,0	19,5	19,2	21,2	19,0
EnYüksek% 20	57,0	60,0	56,0	55,9	50,0	54,0
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,46	0,43	0,49

Kaynaklar : 1) Çavuşoğlu, T. -Y. Hamurdan, **Gelir Dağılımı Araştırması 1963,** DPT, Ankara, 1966.
2) Bulutay, T. -S. Timur, H. Ersel, **Türkiye 'de Gelir Dağılımı 1968,** SBF, Ankara, 1971.
3) DPT, **Gelir Dağılımı 1973,** Ankara, 1976.
4) Ersel, Y. - H. Fişek, E. Kalaycıoğlu, **Türkiye 'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi,** Cilt 2, TÜSİAD, İstanbul, 1986.
5) DİE, **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987,** Ankara, 1990.
6) DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici Sonuçları, **Haber Bülteni,** Ankara, 1996.

Kişisel gelir dağılımı tahlilinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde dilimlerine gelirin hangi nispette dağıldığını göstermek şeklindedir. Ülkemizde yapılan çeşitli gelir dağılımı araştırmalarının sonuçları bu yöntemlerle değerlendirilebilir. Tablo 1'de görüldüğü gibi nüfusun yüzde 20'lik dilimlerinin gelirden aldığı paylar çeşitli araştırmalar itibariyle verilmektedir. İlk kez 1963 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi, gelirin ancak %4,5'ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi, gelirin %57'sini almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır. 1963 yılından sonra 1987 yılına kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, söz konusu kesimlerin paylarında sınırlı bir şekilde düşme ve yükselme olmakla birlikte, 1987'de DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında, aynı kesimlerin sırayla gelirdeki payı %5,2 ve %50 olmuştur. 1987 araştırmasında elde edilen veriler, 1963 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında; Türkiye'de , üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir. Fakat 1987 araştırmasına göre meydana gelen bu iyileşme, yine DİE tarafından yapılan 1994 gelir dağılımı araştırmasıyla gelir dağılımının bozulma yönünde bir eğilim içine girdiğini ortaya koymuştur. Nitekim 1994 yılındaki gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en düşük gelirli %20'lik dilimi gelirin %4,9 oranında pay alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi gelirin %54'ü almaktadır. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden "Gini Katsayı"[4], 1963 gelir dağılımı araştırmasında 0,55 iken, 1987'de ki araştırmada 0,43 ve 1994'teki araştırmaya göre 0,49 olarak hesaplanmıştır. 1980'li yılların sonuna doğru gözlenen bu sınırlı düzelmede, personel kanunundaki değişikliğin, ücretliler ve diğer dar gelirliler yararına gelir vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur[5]. Fakat takip eden yıllarda yüksek enflasyon baskısı altında bastırılan ücret politikası ve iç ticaret hadlerinde tarım ürünleri aleyhine gelişmesi, tekrar gelir dağılımının geniş halk kitleleri aleyhine bozulmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Bütün gelir dağılımı araştırmalarında dikkati çeken bir bulgu, kentsel yerlerdeki gelir dağılımının, kırsal yerlerdekinden daha kötü olduğudur. Nitekim 1994 gelir dağılımı araştırmasında kentsel yerlerde gini katsayısı 0,51 iken kırsal yerlerde 0,41'dir. Bunun böyle olmasının en önemli sebebi kırsal yerlerde gelir kaynağı olan tarımın, katma değerinin çok yüksek olmamasına bağlı olarak gelir farklarının yüksek düzeyde gerçekleşememesidir. Düşük getiri, aşırı kazançları engellemektedir. Fakat kentlerde hem üretim veya gelir kaynağı çok farklı hem de bunların katma değerlerinin nispeten yüksek olması sebebiyle bir yandan çok düşük gelirli fertler, diğer yandan çok yüksek gelirliler bulunabilmektedir. Bu durum gelir dağılımının bozulmasında etkili olmaktadır[6].

Genel olarak nüfusun en alt gelir grubu ile en yüksek gelir grubu arasındaki fark eğer 8 kat ise toplumsal bunalımların ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Ülkemizde en son yapılan 1994 gelir dağılımında, bu fark 11 kat olmasına rağmen sosyal patlamalar veya bunalımların çıkmamasının sebebi özellikle şehirlerde yaşayanlar için kırsal yerlerden sağlanan, tamamlayıcı veya telafi edici gelirler olsa gerektir. Bunların toplam gelir içindeki

[4] Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu katsayı 1'e eşit ise "tam eşitsizlik" 0'a eşit ise "tam eşitlik" söz konusudur.
[5] Doğan, Alptekin, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Toplumun Çağdaş Standartının Yükseltilmesi ve Gelir ve Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi,** DPT Yayını, Ankara, 1988, s.24.
[6] Bilen, Mahmut - Muharrem Es, "Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar", **Siyasette ve Yönetimde Etik**, Merkez Matbaacılık, Adapazarı, 1998, s.379.

payının yapılan bir araştırmada %30 olduğu ifade edilmektedir[7]. Bir başka faktör ise sosyal dayanışma şeklinde ortaya çıkan kurumların varlığıdır.

Gelişmiş ülkelerde, en düşük gelirli nüfusun %20'lik kesimi, gelirin %6-8'ini alırken, en yüksek gelirli kesim, gelirin %40'ını almaktadır. Bu konuda çeşitli gelişmiş ülkelerin ifade edilen yüzde değerler cinsinden gelir dağılımı değerleri verilebilir. Almanya sırayla 7,0 ve 40,3; İtalya 6,8 ve 41,0; Finlandiya 6,3 ve 37,6; Fransa 5,6 ve 41,9; Japonya 8,7 ve 37,5 ve son olarak Hollanda da ise 8,2 ve 36,9 şeklindedir[8]. Aynı şekilde gini katsayı verileri de gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının daha iyi olduğunu doğrulamaktadır. Nitekim 1990'lı yılların başları itibariyle OECD ülkelerinde bu katsayının 0,24 ile 0,35 arasında değiştiği görülmektedir. Bu duruma karşılık gelişmekte olan ülkelerde ise gini katsayısı 0,45 ile 0,58 arasında yer almaktadır [9].

Ülkemizde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha adaletsiz dağılmasının en önemli nedeni, tarım kesiminin ekonomideki ağırlığını koruması ve dolayısıyla nüfusun büyük kesiminin tarım sektöründe çalışmasıdır. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir şekilde dağılmasında, uygulanan sosyal politikalar yanında, ücretliler kesiminin payının yükselmiş olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli rolü olmuştur.

Ülkemizde, özellikle 1970'lerin sonlarına doğru ve 1980 yılında üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon belli dönemlerde bir ölçüde indirilmekle beraber, alınan bütün tedbirlere rağmen yüksek seviyesini hep korumuştur[10]. Daha sonraki yıllarda da devam eden yüksek oranlı ve sürekli enflasyonun, gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkide bulunması ve hanehalkı satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

B. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Makro ekonomik literatürde gelir dağılımı, genellikle milli gelirden emek ve emek dışı gelirlerin aldığı paylar veya faktör payları (fonksiyonel gelir dağılımı) olarak ifade edilir[11]. Bir başka ifadeyle, fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılanın faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının faiz geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir.

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e kadar çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde %30 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Örneğin ABD'de kişisel gelirlerin içindeki ücret ve maaş gelirlerinin payı %75'in üzerindedir[12]. Uzun dönemde de bu oran değişiklik göstermeme eğilimindedir[13]. Mankiw'e göre, gelişmiş ülkelerde uzun dönemde emek gelirlerinin payı %70 civarındadır. Örneğin İngiltere, Kanada, İtalya, Fransa ve Almanya ve ABD'nde emek dışı gelirlerin payı, 1966 ve 1994 yılları arasında %29-39 arasında kalmış, nispeten istikrarlı bir trend izlemiştir[14]. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nispî olarak daha düşüktür.

Gelişmiş ülkelerde emek payının milli gelir içinde önemli bir yer tutmasının nedenleri işsizlik oranlarının düşük, ücretli nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması ve verimlilik artışlarının ücretlere daha kolay yansıtılır olması ile yakından ilgilidir[15]. Gelişmekte olan ülkelerde ise emek gücünün veriminin ve teknolojinin yetersizliği milli gelir içindeki emek paylarının azalmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde emek gücünün milli gelir içindeki payının düşük olması ise işgücünün önemli bir oranının kendi hesabına ve bir bölümünün ücretsiz olarak çalışması, firma ölçeklerinin küçük ve emek dışı gelirlerinin yüksek olmasıyla açıklanır. Bu eşitsizlik mali tedbirlerle kısa vadeli olarak çözülebilse dahi eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması uzun vadeli bir çözüm olarak daha etkin bir yoldur[16].

Ülkemizde fonksiyonel gelir dağılımının analizini öncelikle yapılmış gelir dağılımı araştırmaları ile incelemek yerinde olacaktır. 1980 öncesi dönemde bu konuda başvurulacak araştırmalardan birisi 1973'teki gelir dağılımı araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre ücretlilerin toplam nüfus içindeki payı %35 iken gelirden aldıkları

---

[7] Dülgeroğlu, Ercan, Mustafa Aytaç, Tahir Baştaymaz, **Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları: Bursa Örneği,** Friedrick Ebert Vakfı, Bursa, 1992, s.23.

[8] The World Bank, **World Development Report 1996**, s.195-197.

[9] Atkinson, A. B., "The Distribution of İncome in İndustrialized Countries", **Symposium fo Income Inequality: Issues and Policy Options**, F. Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998, s.17.

[10] Berksoy, Tamer, **Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri**, İTO Yayını, İstanbul, 1989, s.24.

[11] Edwards, Edgar O, **Employment in Developing Nations**, Columbia Üniversity Press, New York, 1974, s. 8.

[12] Schultz, Theodore W., "The Economic Importance of Human Capital in Modernation," **Education Economics**, Volume:1, Issue:1, 1993, s.14.

[13] Bilindiği gibi Marx'a göre, teknolojik gelişme nedeniyle sermayedar kesim önemli ölçüde emek tasarrufu sağlayacak ve bu durum, emek kesiminin sefaletini beraberinde getirecektir. Görüldüğü gibi bu öngörü gerçekleşmemiştir.

[14] Atkinson, s.29.

[15] Tekir, Sabri, "Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi," **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi Dergisi,** Cilt:2, Sayı:1, 1997, s.322.

[16] Bos, Henricus, "İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Önemi," **Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etkin OIarak Eğitim, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferanslar Heyeti,** İstanbul, 1966, s.66.

pay % 28,3'tür. Kar - faiz - rant geliri elde edenlerin durumu sırayla % 16,5 ve 41,2'dir. Küçük üreticilerin durumu ise sırasıyla % 48,1 ve 30,5'tir. Verilen değerlerden de anlaşılacağı üzere nüfusun % 83,6'sını oluşturan ücretli ve küçük üreticiler %58,8'ini alırken, hanehalklarının % 16,5'i kar, faiz ve rant geliri alarak milli gelirin % 41,2'sini elde etmektedirler[17]. Aynı şekilde 1987 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre ücretli kesimin nüfus içindeki payında önemli bir değişme olmazken (% 32,58), gelir düzeyinde (% 32,66) önemli bir düzelme gerçekleşmiştir. Bahsedilen araştırmaya göre, diğer kesimler açısından da gelir dağılımında önemli sayılabilecek düzelmeler meydana gelmiştir. Fakat 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında ise ücretli kesimin nüfus içindeki payı önemli ölçüde artarken (% 42,8) gelir içindeki payı önemli ölçüde düşerek % 33,6'ya inmiştir. Bu analiz, diğer kesimler için de yapıldığında fonksiyonel gelir dağılımının önemli ölçüde bozulduğu görülmektedir.

Ülkemizde milli gelir hesaplamaları gelirin teşekkülü yöntemi ile yapılmadığından bu konuda fonksiyonel gelir dağılımı ferdi çalışmalarda ortaya konmaktadır. Bu konumda belki en çok başvurulan veriler Süleyman Özmucur tarafından hesaplanmaktadır.[18] Tablo 2'de de görüldüğü gibi fonksiyonel gelir dağılımında 1968'de tarım kesiminin payı %41,1'ler düzeyinde iken, bu kesimin payı düzenli sayılabilecek bir şekilde azalarak 1980'lerde %25,1'e ve takip eden yıllarda bu azalma trendini sürdürerek 1994 yılında %15'lere inmiştir. Buna karşılık bu paylaşımda, maaş ve ücretli kesimin payı 1968 yılında %26,3 iken

Tablo 2. Türkiye 'de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1968 -1994

	Süleyman Özmucur'un Hesaplamalarıyla Faktör Gelirleri İçindeki Paylar			**Adil Temel ve Mehmet Ali Kelleci** Hesaplamalarıyla Faktör Gelirleri İçindeki Paylar		
Yıllar	Tarımın Payı (%)	Tarım Dışı Maaş ve Ücretler Payı (%)	Tarım Dışı Diğer (%) (Kâr, Faiz, Rant)	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kâr, Faiz, Rant
1968	41,1	26,3	29,4	-	-	-
1973	33,1	30,4	33,5	-	-	-
1978	30,3	30,2	36,6	-	-	-
1983	20,1	22,6	55,1	21.84	21.74	56.42
1984	20,0	20,4	57,1	22.18	19.40	58.43
1985	18,4	20,4	58,5	20.92	17.26	61.82
1986	19,9	23,4	55,0	20.81	17.02	62.16
1987	18,2	26,8	53,1	18.81	20.26	60.93
1988	17,6	24,3	56,3	18.84	20.91	60.95
1989	17,6	24,6	56,5	17.87	24.86	57.27
1990	18,1	30,2	49,5	18.78	28.91	52.31
1991	15,5	34,6	47,6	16.13	35.49	48.37
1992	15,0	34,4	48,2	15.65	34.82	49.54
1993	14,8	32,8	50,1	15.87	35.57	49.76
1994	15,9	25,1	57,6	15.90	25.38	58.72

Kaynaklar: 1) Özmucur, Süleyman, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Bogaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, Mart 1996, s.66.
2) Temel, Adil - Mehmet Ali Kelleci, "Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980-1994)", **Yeni Türkiye,** Sayı: 6, Ankara, 1996, s.174.

belirli bir dalgalanma göstererek 1978'de önemli bir artışla % 30,2'ye yükselmiştir. Fakat takip eden yıllarda bu nispet önemli ölçüde azalarak % 20'lere kadar düşmüş ve 1987 yılında tekrar artarak % 26,8'lere ulaşmıştır. Takip eden iki yıl belirli bir düşme eğilimi göstermişse de 1990'lı yılların başlarında % 30'ların üzerinde seyretmiş, fakat 1994 ekonomik krizle beraber bu kesimin payı tekrar düşüş göstererek % 25,1'e gerilemiştir. Tarım ve ücretli kesimlerin ifade edilen dönemde gelirleri genelde gerileme yönünde gelişme gösterirken, tarım dışı diğer olarak ifade edilen kar, faiz ve rant geliri elde eden kesimin nispi payı hep artmıştır. Nitekim 1968 yılında bu kesimin gelirdeki payı % 29.4 iken düzenli sayılabilecek bir eğilimle hep artarak 1979'da % 42,4'e yükselmiştir. 80'li yıllarda ise bu kesimin gelirdeki payı hızla artarak % 55'ler düzeyine ulaşmıştır. 1990'lı yılların başlarında belli ölçüde adı geçen kesimin gelirdeki payı düşme yönünde bir gelişme göstermişse de 1994

[17] DPT, **Gelir Dağılımı 1973**, DPT, Ankara, 1975, s.219-220.
[18] Adı geçen tarafından hazırlanan verilerin, yeni seri ile hesaplandığı ifade edilmektedir. Bak: Özmucur, s.65.

yılında hızla artarak % 57,6'ya yükselmiştir. Aynı şekilde bu konuda yapılan bir başka araştırmaya göre[19] kesimlerin gelirdeki payları Tablo 2'te de görüleceği gibi belirli farklılıklarla beraber paralellik arz etmektedir.

1980 öncesi dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin sebepleri şöyle özetlenebilir. Ücretlerin payının artış göstermesinde öncelikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulanmaya başlamasının etkisi olduğu ifade edilmelidir. Bu dönemde, daha önceki dönemlerde kar marjlarının yüksek olduğu kanaatini taşımakta olan sendikaların ücret artış talepleri yüksek olmuştur. Bu sebeple, 1963 - 67 yılları arasında reel ücretlerin prodüktivite artışının üzerinde bir seviyede ve hızla yükseldiği görülmektedir. 1970 devalüasyonuyla şiddetlenen enflasyon karşısında ücret fiyat yarışı başlamıştır. 1973 yılından itibaren petrol fiyatlarına ve dünya konjonktürüne bağlı olarak ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanmalar, imalat sanayiinde kişi başına düşen katma değerde gerilemelere sebep olmuştur. Fakat toplu pazarlık sisteminin etkisiyle bu durum, uzun süre ücretlere yansımamış ve ücretler 1977 'ye kadar yükselmeye devam etmiştir[20]. Fakat 1980'den sonra belirli bir dönem sendikal faaliyetler askıya alınmış ve takip eden süreçte hazırlanan yasalarla düşük ücret politikasının yasal çerçevesi hazırlanmıştır[21]. Böyle bir politika tercihinin nedeni ise içerde düşük ücret yoluyla geniş halk kitlelerinin alım gücünü daraltarak bir ihraç edilebilir fazla oluşturmak ve böylece elde edilen bu fazlanın ihracıyla dış ticaret açığı sorununu aşmaktır. Nitekim bu düzende reel ücretlerin düşürülmesi ve yüksek faiz politikasıyla tüketim ve sabit sermaye yatırımları azaltılarak ihraç edilebilir bir fazla oluşturması gözlenmiştir. Bu fazlada ancak TL'nin reel değerinin düşürülmesiyle sağlanmıştır. Artan faiz ve TL cinsinden ithal girdi maliyetlerindeki yükseliş reel olarak ücretlerin düşürülmesiyle telafi edilmiştir[22]. İfade edilen politika tercihi nedeniyle, ücretli kesimin 1989 yılına kadar reel gelirleri genelde düşmüştür. Takip eden yıllarda özellikle 1994 kriziyle tekrar reel gelirlerindeki düşme eğilimi varlığını sürdürmüştür. Tüm bunlar ücretli kesimin fonksiyonel dağılımdaki payının düşüklüğünü açıklamaktadır.

Tarım kesimi açısından gelir dağılımının aleyhe dönmesinin en önemli sebeplerinden biri, iç ve dış ticaret hadlerinin sürekli tarım aleyhine gelişme göstermesidir. Dünyada 1974 - 1983 döneminde, tarım ürünleri ile sanayi ürünleri fiyatları oranı, yarı yarıya düşme göstermiştir. Bu gerilemenin iç piyasaya olduğu gibi intikaline izin veren Türk tarım politikaları dolayısıyla iç ticaret hadleri bunu izlemiştir. Nitekim, 1963 yılı baz (100) alındığında, tarım-sanayi endeksi 1981 'de 74 'e düşmektedir. Bu düşme, tarım kesimi gelirlerinin dörtte bir oranında azalmasını ifade etmektedir[23]. Bu durum gelir dağılımı rakamlarından da anlaşılacağı gibi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Yapılan bir başka araştırmada tarım kesiminin en önemli 7 ürününün (buğday, tütün, şeker pancarı, pamuk, ayçiçeği, çay ve fındık) fiyatları esas alınarak yıllar itibarıyla bu ürünlerin getiri durumları incelenmiştir. Bu ürünlerin ortalama fiyatları üzerinde hesaplanan bir endeksle 1974=100 alındığında, bu değerin 1995'te 63,56'ya indiği görülmüştür.[24] Anlaşılacağı gibi tarım kesiminin reel olarak alım gücü önemli ölçüde düşmüştür. Birçok gelişmiş ülkede tarım kesiminde ifade edilen gelir kaybı, kamu kesiminin bu durumu telafi edecek kaynak aktarımı ile önlenmektedir. Nitekim tarım kesiminde nüfusun ancak %3'ünün yaşadığı ABD'de bu kesime yapılan yardımlar 1980'de 7 milyar dolar iken 1986'da 26 milyar dolara çıkmıştır[25]. Halen nüfusunun önemli bir kısmı tarım kesiminde yaşayan ülkemizde, bu kesimin önemli bir kısmının yoksulluk sınırının[26] altında olduğu gerçeği hatırlandığında bu tür öneriler üzerinde durmak kaçınılmaz olacaktır[27]. Bu öneri, hakim güncel söyleme ve gelişmeye ters olduğu bilinmesine rağmen bizim açımızdan bir zorunluluktur.

Bunlara ilave olarak, 1980 öncesi dönemde gelir dağılımının kötüleşmesinde etkili olan iki faktör daha sayılabilir. Birincisi, KİT fiyatlarının sabit tutulması, ikincisi gerçekçi olmayan kur politikaları olup, bunlardan dolayı Türkiye 'de 70'li yıllarda, rant gelir gruplarına önemli ölçüde gelir transferi yapılmış ve ayrıca bu dönemde uygulanan faiz politikasıyla özellikle üretici kesim, düşük maliyetli kredi kullanmak suretiyle, artan toplam gelir içindeki payını artırmıştır. Tüm bunların sonucunda gelir ve servet dağılımında yeni dengesizlikler

---

[19] Temel, Adil - Mehmet Ali Kelleci, Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980-1994), **Yeni Türkiye**, Sayı: 6, Ankara, 1995, ss. 172-176.

[20] Zaim, Sabahaddin. **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992, s.348.

[21] Töruner, Mete, **Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler, (1980-1990).** TÜSES Yayınları, İstanbul, 1992, s.22.

[22] Kirmanoğlu, Hasan, "Makro Ekonomik Popülizm ve Kriz" **Dünü ve Bu Günüyle Toplum ve Ekonomi,** Sayı:7, İstanbul, Ekim 1994, s.86.

[23] Kazgan, Gülten, **Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul, 1990, s.17.

[24] Ayhan, Emin Haluk, "Türkiye'de Bölgelere Göre Tarımsal Gelir Reel Endekslerindeki Gelişmeler (1974-1995)", **Yeni Türkiye,** Sayı:6, 1995, s.180.

[25] Stiglitz, Josep E., **Kamu Kesimi Ekonomisi** , çev: Ömer Faruk Batırel, Mar. Üni. İİBF Yayını No: 396, İstanbul, 1994, s.37.

[26] Nitekim 1987 gelir dağılımı araştırmasına esas alınarak yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde bu düzeyin altında gelir elde edenlerin %68.7'si tarım kesiminde yaşamaktadır. Dumanlı, Recep, "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", **Yeni Türkiye,** Sayı:6, 1995, s.224-229.

[27] Nitekim bu konuda yetkin bir isim olan Sen'e göre. yoksulluk sınırının daha da altında yer alan kıtlıktan ölmenin en önemli nedeni olarak, 1942 büyük Bengal ve 1974 Bengaldeş kıtlıklarından hareketle, üretimin büyük ölçüde düşmesi değil, insanların gıda mallarını alacak gelirlerinin olmamasını gösterir. Bu bağlamda şimdiye kadar demokratik bir toplumda sonucu kitlesel ölümlere yol açacak bir kıtlık olmadığı ifade edilmektedir. Belli ölçülerdeki bir kaynak transferiyle bu önlenmektedir. Ayrıntı için bak: Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, "1998 Nobel İktisat Ödülünü Alan Amarta Kumar Sen'nin İktisada Katkıları Üzerine", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Aralık 1998, ss.21-22.

oluşmuştur[28]. 1980'den sonra kar-faiz-rant geliri elde eden kesimin fonksiyonel gelir dağılımındaki paylarını arttırmalarında en önemli faktörlerden birisi yüksek faiz politikası olmuştur. Yüksek faiz politikası, içerde yetersiz olan tasarruf düzeyini artırmak amacını taşımasına rağmen, hem geniş halk kitlelerinde tasarruf düzeyinin artışını sağlayamamış hem de tasarruf oranı yüksek faiz politikasına rağmen kayda değer bir artış göstermemiştir. Yüksek faiz politikası hem yüksek gelir gruplarının ellerindeki parayı faize yatırarak yüksek gelir elde etmelerini sağlamış, hem de yüksek faiz uygulamasının öncüsü olan kamuya aktarılan bu kaynaklar verimsiz alanlarda değerlendirilmiştir. Bu durum, literatürde dışlama etkisi (crowding out effect) olarak ifade edilen gelişmeyi yani özel kesimin yatırım yapma eğilimini zayıflamıştır[29]. Nitekim ülkemizdeki 500 büyük işletmenin bilançolarındaki faaliyet dışı gelir oranları yıllar itibariyle hızla artmıştır. Örneğin 1983 yılında ifade edilen işletmelerin bilânçolarındaki faaliyet dışı geliri %19.6 iken 1990'da %33.3, 1996 yılında bu oran %53'lere ve 1998'de bu oran %80'lere ulaşmıştır[30]. Bilindiği gibi ifade edilen süreçte ortaya çıkan işletmelerin bilançolarındaki yüksek düzeyli faaliyet dışı gelirin tamamına yakını kamuya yüksek faizle aktarılan kaynakların gelirleridir. Anlaşılacağı gibi ülkemizin bu önemli işletmeleri kaynaklarını yeni yatırımlara yönlendirip yeni istihdam ve ekonomik büyümeyi sağlamak yerine, risksiz ve yüksek kaynak transferine neden olacak kamuya yönlendirerek vergi ödemeden yüksek gelirler elde etmişlerdir. Bu gelişme bir taraftan fonksiyonel gelir paylaşımda kar-faiz-rant gelir grubunun payını artırırken diğer yandan zaten yüksek düzeylerde olan işsizliğin daha da artmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Ayrıca geleneksel olarak Türkiye'de bir etik sorun haline gelen Türk müteşebbisinin kamudan bir ihale veya kredi gibi yollardan kolaydan zengin olma anlayışını pekiştirmiştir[31].

II. Beşeri Sermaye Yatırımlarının Gelir Dağılımına Etkileri ve Türkiye Üzerine Değerlendirme

A- Beşeri Sermaye - Gelir Dağılımı İlişkisi

Beşeri sermaye kavramı, iktisadi faaliyetlerle ilgili olarak bireylerde oluşan bilgi, beceri ve diğer niteliklerini kapsamaktadır. Bu tanım geniş anlamda ele alındığında ise insanın üretken olarak ortaya koyabileceği tüm nitelikleri içermektedir[32]. Dolayısıyla bu nitelikleri kazanmaya yönelik olarak yapılan faaliyetler yatırım olarak değerlendirilmektedir. Eğitim, sağlık ve mesleki göç faaliyetlerini içine alan beşeri sermaye konusunda etkilerinin ölçülmesindeki kolaylık ve önemi sebebiyle daha ziyade eğitim yatırımları üzerinde durulmaktadır.

Beşeri sermaye yatırımlarının mikro etkileri birey, aile ve firmalar üzerinde görülür. Bu mikro etkiler belirli sahalarda yoğunlaşarak ülkenin makro-ekonomik alanlarına da tesir eder. Sözgelimi, eğitim yatırımları neticesinde kişisel gelirlerde meydana gelen artış, aile ve firma üzerinde etkilere sebep olabileceği gibi bunun yaygınlaşması gelir dağılımını, teknolojik gelişimi, emek piyasasını, tarım ve sanayi sektörlerini, verimliliği ve bölgesel kalkınma farklılıklarını değişik oranlarda etkiler. Bu etkiler dolaysız olabileceği gibi toplumsal, siyasi ve demografik faktörler vasıtasıyla dolaylı yollardan da gerçekleşebilir[33].

Gelir dağılımını belirleyen faktörlerin sayısı az değildir ve ekonomik yapının özelliklerine göre bu faktörlerin etkinliği değişiklikler göstermektedir. Bu sebeple beşeri sermaye yatırımlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini tespit etmek oldukça zordur. Bir ülkenin gelir dağılımı şu faktörlere bağlıdır[34]:

-Kazanç ve gelir getiren değerlerin dağılımına (meslekler, toprak, sermaye gibi);

-Eğitim, sağlık hizmetleri ve barınma imkanları gibi kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması ve bunların dağılımına;

-Hem kamu hem de özel transfer ödemelerinin miktarına ve yönetimine;

-Vergi sistemine.

Gelir dağılımını belirleyen dört faktörden ilk ikisi beşeri sermaye yatırımlarından doğrudan etkilenmektedir. Bu açıdan beşeri sermaye yatırımlarıyla gelir dağılımını etkilemek mümkün gözükmektedir.

Kuznets'e göre eğitim düzeyinin artırılması daha adil bir kişisel gelir dağılımın sağlanmasında etkili olur ve bu konuda politik bir tavır oluşmasına katkıda bulunur. Neoklasik görüşe göre de emek gücündeki ortalama eğitimin artması daha az gelir farklılığının oluşmasında etkili olacaktır. Hükümetlerin uyguladıkları zorunlu

---

[28] Üstünel, Besim, "Para ve Maliye Politikalarının Gelir dağılımına Etkisi", **Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti,** İstanbul, 1989, s.27.

[29] Tunca, Arda, "Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarının Daraltma Etkisi (Crowding out)", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** İstanbul, Haziran 1993, s. 47-51.

[30] ISO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, **İSO Dergisi ,** İstanbul , Eylül 1997, s.52.

[31] Bilgin, Mehmet Hüseyin, "Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat", **İktisat Dergisi**, Şubat 98, s.67.

[32] OECD, **Human Capital Investment**, CERI Publishing, Paris,1988, s.8.

[33] Yumuşak, İbrahim Güran, **Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü,** Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 2000, İstanbul, s.129-130.

[34] Elgar, s.8.

eğitim politikaları ve kişilerin eğitim alma taleplerin belli bir miktarla sınırlı olması düşüş eğitim seviyelerine olan yatırımların artmasıyla sonuçlanabilir[35].

Kuznets beş ülke verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer[36]. Gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta sonra ise azalmaktadır. Bu ilişki ters U savı olarak ifade edilmekte ve gelir dağılımını ve gelir düzeyini gösteren eğri, Kuznets eğrisi olarak ifade edilmektedir. Kuznets adı geçen ilişkiyi tarımda tarım dışı sektörlere olan istihdam akışıyla izah etmektedir. Bilindiği gibi tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Meydana gelen göç nedeniyle ilk etapta üretim artacak ve gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat elde edilen üretim artışının ilerleyen aşamaları, gelir dağılımının düzelmesini veya iyileşmesini beraberinde getirecektir.

Konuyla ilgili yapılan bşka bir çalışmaya göre de ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında beşeri sermaye yatırımları nedeniyle beşeri sermaye dağılımı eşit olmayacak, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkı açılacak, bu nedenle de gelir dağılımında bir bozulma söz konusu olacaktır. Ancak ileri aşamalarda beşeri sermaye açısından yüksek seviyeye sahip olan kesimin düşük kesimlere bu birikimlerini aktarmasının sonucu olarak beşeri sermaye ve buna bağlı olarak ücret farklılıkları azalacak, gelir dağılımı daha adil hale gelebilecektir[37].

Beşeri sermaye yatırımlarının gelir dağılımını etkilemesi meslek seçimi, mesleki statünün belirlenmesi ve ebeveynlerin eğitim seviyelerinin çocuklarının alacağı eğitimde etkin olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Eğitim, ekonomideki yüksek ve düşük gelirli mesleklere sahip olmayı belirleyebilir. Eğitim yatırımlarının kişisel gelir dağılımını etkilemesi düşük ve yüksek gelir getiren mesleklere sahip olmayla bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Meslekle birlikte cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki statü kişisel gelir eşitsizliklerini ortaya çıkarmada etkili olan en önemli faktörlerdir[38].

Kişilerin gelir farklılıklarını açıklamada zeka seviyesi, ebeveynlerin sosyal statüsü etkili olmakla birlikte belirleyici faktör kişinin sahip olduğu mesleki statüdür. Mesleki statünün ise alınan eğitimle açıklanabildiğini kabul ettiğimizde eğitimle kişisel gelir dağılımı arasındaki ilişkinin yönü ortaya çıkmış olmaktadır.

Kişinin aldığı eğitimde bir çok faktör rol oynamaktadır, ancak ebeveynlerin aldığı ortalama eğitim ve mesleki statü çocukların alacağı eğitimde belirleyici olmaktadır. Buna paralel olarak ebeveynin sosyal statüsü de alınacak eğitimi belirlemede etkindir. Çocukların eğitim seviyeleri ile ebeveynlerin mesleki ve eğitim durumları arasında yüksek ilişki tespit edilmiştir. [39] Kenya'da yüksek öğrenim görmüş babaların çocuklarının yüksek öğrenim görme ihtimali, bir çiftçinin oğlunun yüksek öğrenim görme ihtimalinin 1000 katıdır. Yukarı Volta'da bir devlet memurunun çocuğunun orta öğretime devam edebilme hususunda düzenli bir işi olmayan işçinin çocuğuna göre dokuz kat şanslıdır. Fildişi Sahili'nde ise modern sektörde çalışan bir işçinin çocuğunu orta öğretime gönderebilme şansının 24 katıdır[40].

Bunlarla birlikte ekonominin genel yapısı, eğitimle kişisel gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi dolaysız olarak etkilemektedir. Piyasa şartlarından bağımsız olarak gelişen ve mesleki tercihlerin bağımsız olarak yapılmadığı bir ekonomide eğitimin kişisel gelir dağılımına etkisi beklenenden daha düşük olabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ebeveynlerin sosyal statüsü çocukların aldığı eğitimi ve elde ettiği geliri daha yüksek oranda etkilemektedir. Yine bu ülkelerde eğitimin kazançları açıklamadaki rolü gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla olmaktadır zira eğitim almış kişilerin sayısı oldukça azdır. Gelişmekte olan ülkelerde nitelikli eğitim almış kişilerin sayısı az olduğundan ve bu durumun en azından kısa sürede değiştirilmesi mümkün olmadığından, arz ve talebe bağlı olarak gelir elde etmede eğitimin etkisi yüksek olmaktadır. Diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerde kazanç farklılıklarını açıklamada eğitimin etkisi gelişmiş ülkelere göre daha fazla olmaktadır. Bu ifadeler yapılan ampirik çalışmalarla da desteklenmektedir. Tunus ve Singapur'da eğitimin kazanç farklılıklarının açıklamadaki etkisi ABD'ndeki etkisinden daha fazla çıkmıştır[41].

Emek piyasasında bireysel gelir farklılıklarını analiz eden bir çalışmaya göre bireysel eğitim düzeylerinin farklılığı toplam eşitsizliğin yaklaşık olarak % 25'ini izah etmektedir. Eğitim düzeyi, çalışanların gelir eşitsizliğini açıklamaya çalışan değişik faktörlerden iki kat daha fazla bu eşitsizliği açıklayabilmektedir. Hatta yapılan bir analizde 20 ülkeden 19'unda eğitimin çalışanlar arasında toplam gelir eşitsizliğine en yüksek katkıyı yaptığı ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak bir başka çalışmaya göre, alınan düşük eğitim düzeyi bir faktör olarak

[35] Carnoy, s. 352.
[36] Simon Kuznets, "Economic Growth and Income Inequalty", **American Economic Review,** March 1955, s.1-28.
[37] Galor, Oded-Daniel, Tsiddon, "Income Distribution and Growth: the Kuznets Hypothesis Revisited," **Economica,** Volume:63, May 1996, s.S105.
[38] Katz, Lawrence F.,"Commentray: The Distribution of İncome in İndustrialized Countries", **Symposium of İncome İnequality: Issues and Policy Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998, s.33.
[39] Carnoy, s.349.
[40] Çiftlikli, Mehmet, **Sosyal Barış Açısından Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı**, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, Bakü, 1995, s.161.
[41] Carnoy, s.351.

ülkedeki gelir dağılımında muhtemelen nüfusun en düşük gelirli ilk %20'si içerisinde yer almasıyla büyük ölçüde ilişkilidir[42].

Eğitimin gelir farklılıklarını belirlemedeki rolü ekonomik yapıda ücretli ve maaşlı çalışanların sayısına ve işsizlik oranlarına bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Eğitim alanlarının sayısının göreceli olarak düşük ve aynı zamanda ücretli olarak tanımlanan grubun genel nüfusa oranı az olduğu bir ortamda eğitimin, gelir farklılıklarını açıklamadaki rolü düşük olur. Başka bir ifadeyle beşeri sermayenin kişiler arası dağılımı çok eşitsiz ise eğitimin gelir dağılımını olumlu yönde etkileme gücü azalır, hatta gelir dağılımını bozabilir[43]. Nitekim Langoni'nin 1960-1970 yılları arasını kapsayan çalışmasında, ilköğretimdeki gelişmelere zıt olarak yüksek öğretimdeki aşırı yığılmanın Brezilya'daki gelir eşitsizliklerini açıklamada etkili olduğu bulunmuştur[44].

Pakistan, Endonezya ve Güney Kore'nin eğitim harcamalarına ayırdığı pay ile gelir dağılımı ve milli gelir artışları karşılaştırıldığında üç göstergenin birbirine paralel gelişme gösterdikleri gözlenmektedir. Eğitime ayrılan pay artığında gelir dağılımı adaleti ve milli gelir artışı yükselmektedir. Şüphesiz burada eğitim kademeleri arasındaki oran da etkili olmaktadır. Eğitim kademelerini gösteren piramit ne kadar düzgün olursa eğitimin gelir dağılımını ve milli gelir artışını etkilemesi de o derecede yüksek olur. Nitekim bu ülkelerin eğitime ayırdıkları harcamalar sırasıyla % 2,5-4,5 ve 6,4 olarak gerçekleşmekle birlikte eğitim kademelerini gösteren piramidin düzgünlüğü ve gelirin adil dağılımı da bu oranlara paralel gelişmeler göstermektedir[45].

Gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasında emek gücünün mobilitesi de etkili olmaktadır. Alternatif çalışma imkanlarından faydalanma sonucunda beşeri sermaye düzeyi yüksek bireylerin gelir akımlarında bir artış olması muhtemeldir. Bu ise gelir eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Neoklasik büyüme modelleri de gelir eşitliğinin sağlanması konusunda emek mobilitesini dikkate almaktadır[46].

Bu açıklamalar sonucunda eğitimin sadece kişisel geliri değil aynı zamanda fonksiyonel gelir dağılımını da olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda daha yüksek bir eğitim alan toplumlarda gelir dağılımı adaletinin daha iyi sağlandığına ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, İngiltere'de 1972 yılında zorunlu eğitimin 1 yıl artırılmasının kişisel gelir dağılımı eşitsizliğini gelecekte %12 ile % 15 arasında düşürebileceği sonucuna varılmıştır[47]. Uzun dönemde, gelir eşitliğini sağlamada genel ve mesleki eğitimin payı oldukça önemlidir[48]. Gelir eşitliğinin sağlanmasında emek mobilitesinin de katkısı vardır[49]. Gelir eşitliği ise yüksek ekonomik etkinlik ve hızlı ekonomik büyüme ile yakından ilgilidir.

B- Türkiye'de Beşeri Sermaye Yatırımlarının Gelir Dağılımına Etkileri

Günümüzde kalkınma olgusunun içeriğini daha çok beşeri kalkınma doldurmaktadır[50]. Beşeri kalkınma göstergeleri bir çok yönü olmasına rağmen temelde, eğitim ve sağlık göstergelerine indirgenebilmektedir. Dünya Bankası ifade edilen çeşitli göstergeleri kullanarak bu konuda değerleri 0 ile 1 arasında yer alan bir indeks oluşturmuştur. Dünya Bankası bu indekse göre ülkeleri üç kategoriye ayırmaktadır[51]. Ülkemiz bu tasnife göre 0,728 indeks değeri ile 86. sırada yer almaktadır[52]. Ülkemiz her ne kadar ikinci kategoriye girmekte ise de konumuz açısından önemli olan eğitim harcamaları açısından üçüncü kategoridedir. Sağlık harcamaları açısından da ikinci kategoridedir. Ülkemizde kamunun eğitim harcamalarının GSMH'ya oranı % 2,2 iken bu oran gelişmiş ülkelerde % 5'in üzerinde yer almaktadır. Bu oran AB ülkelerinde %10'lar düzeyindedir[53].

Genelde beşeri sermaye yatırımlarının özelde de eğitim yatırımlarının gelir dağılımını düzelteceği bir çok ülkedeki gözlemlerden elde edilmiş önemli bir tespittir. Ülkemiz beşeri sermaye yatırımları açısından iç açıcı bir durumda olmadığı gibi gelir dağılımı açısından da iyi bir görünüme sahip değildir. Gelirin dengesiz dağılmasında beşeri sermaye yatırımlarının yeterli düzeyde olmamasının etkileri olmakla birlikte eğitim kademelerindeki dağılımın dengesizliği ve başka sebeplerin de olduğu ifade edilebilir.

---

[42] http://www.worldbank.org/html/extdr/hnp/hddflash/hcnote/hrn003.html'den Human Resources Development and Operations Policy,"Poverty and Income Dıstrıbutıon ın Latın Amerıca", Number 3, March 29 1993, s.3.

[43] Akalın, Güneri, **Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını, Ankara, 1980, s.107.

[44] Carnoy, s.352.

[45] Kasliwal, Parı, **Development Economics,** S.Western Collage Publishing, Ohio, 1995, s.151.

[46] Rappaport, Jordan, "How Does Labor Mobility Affect İncoıme Convergence?", **FRBKC Research Working Papers**, RWP: 99/12. Federal Reserve Bank of Kansas City, Kansas, 1999, s.26.

[47] Psacharaopulos, G. "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons," in Blaug, Mark (Ed), **The Economic Valuc of Education: Studies in The Economics of Education**, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992, s.482.

[48] Lindbeck, Assar, "How Can Economic Policy Strike a Blance Between Ecomomic Efficicncy and Income Equality", **Symposium of Income Inequality: Issues and Policy Options,** Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998, s.331.

[49] Rappaport, s.26.

[50] Kirmanoğlu, Hülya, "Beşeri Kalkınma ve Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Ülkeler Arası Bir Karşılaştırma", **İktisat Dergisi**, Sayı:397-398, İstanbul, Ocak-Şubat 2000, s.51.

[51] Bu kategoriler şöyledir: 1-0.800 arası yüksek beşeri kalkınma, 0.800-0.500 arası orta beşeri kalkınma ve 0.500 ve altı düşük beşeri kalkınma.

[52] Human Development Report-2000, s.158.

[53] TÜSİAD, **Türkiye ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim veTeknoloji,** TÜSİAD Yayın No:T/94, 6-167, İstanbul, 1994, s.41.

Ülkemizde gelir dağılımının bozuk olmasının belki de en önemli sebebi daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kamunun öncülüğünü yaptığı yüksek faiz politikası sebebiyle yüksek gelir grubuna önemli ölçüde kaynak transfer etmesidir. Transfer bütçesi olarak ifade edilen konsolide bütçenin transfer harcamalarının dağılımında en büyük pay faiz ödemeleridir. Faiz harcamaları tüm bütçe harcamalarının 1990 yılında % 20,4'ünü oluştururken, 1994 yılında % 33,2'ye[54] 1999 yılında % 50'leri aşmıştır. Bu durum, halen ülke ekonomisinin % 35'ler gibi önemli bir kısmını kontrol eden kamunun kaynak transferleriyle gelir dağılımını hem bireysel açıdan hem de fonksiyonel açıdan kar-faiz-rant grubu lehine bozduğunu göstermektedir.

Ülkemizde beşeri sermaye yatırımları bağlamında gözlenen gelir dağılımının iyi bir durum göstermemesinin diğer önemli sebebi; halen 1997 yılı itibariyle sivil istihdamın % 42'si gibi büyük bir nispetinin tarım kesiminde yer almasıdır[55]. Bilindiği gibi beşeri sermaye yatırımlarının hem ekonomik büyümeye ivme kazandırıcı hem de gelir dağılımını düzeltici fonksiyonu, daha ziyade tarım dışı sektörlerde öncelikle gözlenmektedir. Nitekim ülkemizin en büyük 500 işletmesinin işgücü verilerinden hareketle elde edilen bir seride işgücü verimliliği, 1982=100 alınan indekse göre 1990'da 145,8'e, 1996 yılında ise 298,6'ya yükselmiştir[56]. Verimlilikteki bu gelişme belirli ölçüde çalışanların katma değerden aldığı paya da yansımıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi çalışanların eğitim düzeyinin yükselmesiyle elde edilen ücret gelirinin de yükselmesi gerçeği ülkemiz verileriyle de doğrulanmaktadır.

Bu bağlamda ülkemizde çeşitli faaliyet kollarında çalışanların haftalık çalışma karşılığı aldıkları saatlik ücretlerin eğitim durumuna göre farklılığı şöyledir: Okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerin saatlik ücreti 47.400 TL iken, ilkokul veya ortaokul mezunları 56.700 TL, lise mezunları 64.100 TL, Teknik lise mezunları 92.000 TL ve yüksekokul, fakülte veya daha üst düzeyde eğitim almış olanların aldıkları saatlik ücret 112.000 TL'ye yükselmektedir[57]. Görüldüğü gibi eğitim düzeyi yükseldikçe çalışanların elde ettikleri gelir düzeyi önemli ölçüde artmaktadır. Kamu kesiminin eğitimi ödüllendirme konusunda duyarlı olmaması ise eğitim yatırımları yoluyla gelir dağılımının daha adil hale gelmesini engelleyen bir durum olarak tespit edilmektedir[58].

Ayrıca bu konuyla ilişkili olarak eğitim durumları itibariyle işsizlerin, toplam işsizler içindeki oranı da dikkate değerdir. Nisan 1995 yılı itibariyle ülkemizdeki işsizlerin % 49,2'si ilkokul düzeyinde bir okuldan mezunları oluştururken, bu oran ortaokul ve dengi okullardan mezunlar için % 14,5'e inmektedir. Lise ve dengi okullardan mezunlar için ise bu oran % 25'ler düzeyinde yer almaktadır. Fakat yüksek okul, fakülte veya daha üst eğitim kurumlarından mezunlar için bu oran % 4,5'e düşmektedir[59]. Anlaşılacağı gibi eğitim düzeyi yükseldikçe çalışanların hem gelir düzeyi hızla artmakta hem de iş bulamama riski azalmaktadır. Bu gelişme tabiatıyla toplumun en büyük kesimini oluşturan çalışanların gelir düzeyini yükseltmekte ve böylece toplumun büyük kesiminin gelir düzeyinin artması da gelir dağılımının düzelmesini beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de gelir dağılımının hem bireysel hem de fonksiyonel açıdan bozuk olmasının konumuza ilişkin diğer bir nedeni, eğitim kademeleri arasında dengeli bir dağılımın sağlanamamasıdır. Halen ücretli çalışanların içinde yüksek okul mezunlarının oranı % 7,3, teknik okul mezunlarının oranı % 8.5 ve lise ve dengi okullardan mezunların oranı % 15,5'tir. Geriye kalan ücretlilerin yaklaşık % 70'i ilkokul ve okur-yazar olmayanlardan meydana gelmektedir[60].

Sonuç

Beşeri sermaye yatırımları olarak tanımlanan eğitim, sağlık ve mesleki göç harcamaları dolaysız ve dolaylı yollarla gelir dağılımını etkilemektedir. Bu etkinin yönü ve şiddeti, içinde bulunulan şartlara bağlı olarak gelişmektedir. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, piyasa ekonomisinin egemenliği, genel eğitim seviyesi ve eğitim düzeylerinin dağılımı gibi bir çok faktör beşeri sermaye yatırımlarının gelir dağılımını olumlu veya olumsuz etkilemesine neden olmaktadır.

Beşeri sermaye yatırımlarının iktisadi gelişmenin ilk aşamalarında kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği göz önünde tutulursa ülkemiz açısından zaten kısıtlı olan bu yatırımların gelir dağılımını daha adil hale getirmesinin beklenmesi anlamlı olmasa gerektir. Bunlara ilave olarak eğitim dağılımının dengeli olmaması ve özellikle kamu kesiminin eğitimi ödüllendirmemesi beşeri sermaye yatırımları yoluyla gelir dağılımının daha adil duruma getirilmesi noktasında ülkemiz açısından bir handikap oluşturmaktadır.

---

[54] Akkoyunlu, Pınar, "Konsolide Bütçenin Önemi ve 1999 Bütçesi", **İktisat Dergisi**, Sayı:385, İstanbul, Aralık 1998, s.9.
[55] Maliye Bakanlığı, 1998 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara, 1999, s.75.
[56] İSO, "500 Büyük Kuruluşta İşgücü, Sermaye Verimliliğinde Gerçek Değişmeler", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi(Özel Sayı),** Sayı: 378, İstanbul, Eylül 1997, s.57.
[57] DİE, 1994 İstihdam ve Ücret Yapısı Anketi
[58] Tunç, Mehtap, "Kalkınmada İnsan Sermayesi:İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması," **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 1995, s.100.
[59] DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
[60] DİE, 1994 İstihdam ve Ücret Yapısı Anketi

Kaynaklar

Akalın, Güneri, **Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını, Ankara, 1980.

Akkoyunlu, Pınar, "Konsolide Bütçenin Önemi ve 1999 Bütçesi", **İktisat Dergisi**, Sayı:385, İstanbul, Aralık 1998.

Aleskerov, Fuad- Hasan Ersel, "1998 Nobel İktisat Ödülünü Alan Amarta Kumar Sen'nin İktisada Katkıları Üzerine", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Aralık 1998.

Ayhan, Emin Haluk, "Türkiye'de Bölgelere Göre Tarımsal Gelir Reel Endekslerindeki Gelişmeler (1974-1995)", **Yeni Türkiye,** Sayı:6, 1995.

Atkinson, A. B., "The Distribution of Income in Industrialized Countries", **Symposium fo İncome İncquality: İssues and Policy Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998.

Berksoy, Tamer, **Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri**, İTO Yayını, İstanbul, 1989.

Bilen, Mahmut - Muharrem Es, "Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar", **Siyasette ve Yönetimde Etik**, Merkez Matbaacılık, Adapazarı, 1998.

Bilgin, Mehmet Hüseyin, "Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat", **İktisat Dergisi**, İstanbul, Şubat 1998.

Bos, Henricus, "İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Önemi," **Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etkin OIarak Eğitim, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferanslar Heyeti,** İstanbul, 1966.

Bulutay, T. -S. Timur, H. Ersel, **Türkiye 'de Gelir Dağılımı 1968,** SBF, Ankara, 1971.

Carnoy, Martin, "Education and Economic Development: The First Generation", in Blaug, Mark (Ed), **The Economic Valuc of Education: Studies in The Economics of Education**, Edward Elgar Publishing Limied, Cambridge, 1992.

Çavuşoğlu, T. -Y. Hamurdan, **Gelir Dağılımı Araştırması 1963,** DPT, Ankara, 1966.

Çiftlikli, Mehmet, **Sosyal Barış Açısından Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı**, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, Bakü, 1995.

DPT, **Gelir Dağılımı 1973**, DPT, Ankara.

Doğan, Alptekin, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Toplumun Çağdaş Standartının Yükseltilmesi ve Gelir ve Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi,** DPT Yayını, Ankara , 1988.

Dumanlı, Recep, "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", **Yeni Türkiye,** Sayı:6, 1995.

Dülgeroğlu, Ercan, Mustafa Aytaç, Tahir Baştaymaz, **Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları: Bursa Örneği,** Friedrick Ebert Vakfı, Bursa, 1992.

Edwards, Edgar O, **Employment in Developing Nations**, Columbia Üniversity Press, New York, 1974.

Ersel, Y. - H. Fişek, E. Kalaycıoğlu, **Türkiye 'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi,** Cilt 2, TÜSİAD, İstanbul, 1986.

Galor, Oded-Daniel, Tsiddon, "Income Distribution and Growth: the Kuznets Hypothesis Revisited," **Economica,** Volume:63, May 1996.

İSO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, **İSO Dergisi (Özel Sayı),** İstanbul, Eylül 1997.

İSO, "500 Büyük Kuruluşta İşgücü, Sermaye Verimliliğinde Gerçek Değişmeler", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi (Özel Sayı),** Sayı: 378, İstanbul, Eylül 1997.

Karaman, İsmail, Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı, **Yeni Türkiye,** Sayı: 6, Ankara, 1997.

Kasliwal, Parı, **Development Economics,** S.Western Collage Publishing, Ohio, 1995.

Katz, Lawrence F.,"Commentray: The Distribution of Income in Industrialized Countries", **Symposium of İncome İnequality: Issues and Policy Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998.

Kazgan, Gülten, **Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul, 1990.

Keynes, J. Maynard, **İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çeviren: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980.

Kirmanoğlu, Hasan, "Makro Ekonomik Popülizm ve Kriz" **Dünü ve Bu Günüyle Toplum ve Ekonomi,** Sayı:7, İstanbul, 1994.

Kirmanoğlu, Hülya, "Beşeri Kalkınma ve Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Ülkeler Arası Bir Karşılaştırma", **İktisat Dergisi**, sayı 397-398, İstanbul, Ocak-Şubat 2000.

Kuznets, Simon, "Economic Growth and Income Inequalty", **American Economic Review,** March 1955.

Lindbeck, Assar, "How Can Economic Policy Strike a Blance Between Ecomomic Efficicncy and Income Equality", **Symposium of Income Inequality: Issues and Policy Options,** Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998.

Maliye Bakanlığı, 1998 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara, 1999.

OECD, **Human Capital Investment**, CERI Publishing, Paris,1988.

Özmucur, Süleyman, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, Mart 1996.

Psacharaopulos, G. "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons," in Blaug, Mark (Ed), **The Economic Valuc of Education: Studies in The Economics of Education**, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992.

Rappaport, Jordan, "How Does Labor Mobility Affect Income Convergence?", **FRBKC Research Working Papers**, RWP: 99/12. Federal Reserve Bank of Kansas City, 1999.

Schultz, Theodore W., "The Economic Importance of Human Capital in Modernation," **Education Economics**, Volume:1, Issue:1, 1993.

Stiglitz, Josep E., **Kamu Kesimi Ekonomisi** , çev: Ömer Faruk Batırel, Mar. Üni. İİBF Yayını No: 396, İstanbul, 1994.

The World Bank, **World Development Report 1996**.

Tekir, Sabri, "Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi," **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi Dergisi,** Cilt:2, Sayı:1, 1997.

Temel, Adil - Mehmet Ali Kelleci, Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımındaki Gelişmeler (1980-1994), **Yeni Türkiye**, Sayı: 6, Ankara, 1995.

Tunca, Arda, "Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarının Daraltma Etkisi (Crowding out)", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** İstanbul, Haziran 1993.

Tunç, Mehtap, "Kalkınmada İnsan Sermayesi:İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması," **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 1995.

TÜSİAD, **Türkiye ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim veTeknoloji,** TÜSİAD Yayın No:T/94, 6-167, İstanbul, 1994.

Törüner, Mete, **Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler, (1980-1990).** TÜSES Yayınları, İstanbul, 1992.

UNDP, Human Development Report-2000. www.undp.org/hdro

Üstünel, Besim, "Para ve Maliye Politikalarının Gelir dağılımına Etkisi", **Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti,** İstanbul, 1989.

WorldBank, http://www.worldbank.org/html/extdr/hnp/hddflash/hcnote/hrn003 .html'den Human Resources Development and Operations Policy,"Poverty and Income Dıstrıbutıon ın Latın Amerıca", No: 3, 1993.

Yumuşak, İbrahim Güran, **Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü,** Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Mart 2000.

Zaim, Sabahaddin. **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1992.